

VILIJA TARGAMADŽĖ

Vilniaus universitetas

ALTERNATYVIOS BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOS SAMPROTAVIMO ERDVĖS IR KRITERIJŲ BRĖŽTIS

The Definition and Criteria for Reasoning about Alternative Schools

SUMMARY

Nowadays it is becoming more and more popular to discuss alternative schools. The Lithuanian Ministry of Education and Science documents are oriented to the establishment of alternative schools. Society makes demand on these schools too. Unfortunately alternative schools meet the difficulties and these schools could not solve it alone.

Furthermore, the conception of alternative school is conceptualized in a different way in Lithuania. This article points out the concept of the alternative school and its main criteria. This article investigates the modeling of the alternative school in the traditional and non-traditional fields; it highlights the development of pedagogical ideas. The conception and main criteria of the alternative school presume the possible modeling of the alternative school in traditional and non-traditional fields.

IŽANGA

Priklausomai nuo įvairių veiksnių – politinių, filosofinių, kultūrinių, socialinių, ekonominių ir kt. – bendrojo lavinimo mokyklos, kaip institucijos, paskirtis buvo ir yra interpretuojama įvairiai. Ji buvo įkurta atlikti dvi pagrindines funkcijas: perteikti žmogui kultūros lo-

byną ir padėti jam socializuotis visuomenėje. Suprantama, mokykla veikia visuomenėje ar kitoje terpėje (socialinėje grupėje, religinėje bendruomenėje ir pan.). Tad kiekvienai visuomenei ar atskiroms jos grupėms mokykla ir yra atskaitinga už savo misijos bei iš jos iš-

RAKTAŽODŽIAI: alternatyvios mokyklos, pedagoginės idėjos.
KEY WORDS: alternative schools, pedagogical ideas.

plaukiančių tikslų įgyvendinimą. Nuolat ieškota ir tebeieškoma jos veiklos tobulinimo galimybių ir tuo tikslu brėžiami veiklos eskizai. Tad ji ir tirta bei tebetiriama įvairiais aspektais: filosofiniu, istoriniu, ugdymo, vadybiniu ir kt.

Šiame straipsnyje į bendrojo lavinimo mokyklą žvelgiama iš alternatyvos perspektyvos. Ši idėja nuolat išskyla mokyklos istorijoje – atsiranda įvairios filosofijos, kurios tampa ugdymo pagrindu, pvz., idealizmas, realizmas, rytų filosofija, pragmatizmas, rekonstruktyvizmas, egzistencializmas, marksizmas ir kitos; psichologinės teorijos (biheviziorizmas, humanizmas ir pan.); pedagoginės srovės (filosofinė, psichologinė ir kt.), kurių idėjos bandomos įgyvendinti tam tikrose mokyklose, neretai virstančiomis tarsi laboratorijomis. Mokyklos dažnokai vadinamos alternatyviomis ar netradicinėmis. Jų kulties kontekstai suponuoja mintį, kad paprastai jos atsiranda, kai toje visuomenėje tradicinė mokykla išgy-

vena krizę. Ši problema atsirado ir Nepriklausomoje Lietuvoje. Viena vertus, Švietimo strateginiai dokumentai orientuoja į kokybiškų pasalugų švietime teikimą (*Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatos*, 2003, ir kt.). Kita vertus, tradicinė mokykla nėra pilnai pajėgi tai atlikti – nemaža dalis mokinių nepritampa bendrojo lavinimo mokykloje, vieni ją palieka, kiti tebesimoko, tačiau jų žinios ir gebėjimai neatitinka numatytų standartų (*Nesėkmingo mokymosi mastai ir priežastys*, 2003, *Jaunimo mokyklų veiksmingumo tyrimas*, 2005), kiti mokyklos iš viso gal net nebandė lankyti.

Šiai problemai spręsti buvo kuriamos ir alternatyvios mokyklos (jaunimo mokyklos, netradicinės mokyklos). Visgi alternatyvios mokyklos samprata Lietuvoje įvairiai interpretuojama. Tad straipsnyje nauja tai, kad pateikiama ne tik alternatyvios bendrojo lavinimo mokyklos apibrėžtis, bet ir esminiai alternatyvios mokyklos kriterijų eskizai.

PEDAGOGINIŲ KRYPTIŲ KILTIES ESKIZO BRĖŽTIS

Žinios apie pedagogikos teorijas Europoje, pasak Leono Jovaišos,¹ siekia antikinės Graikijos ugdymo sistemas. Pirmieji pedagogai ugdymą siejo su religija (Pitagoras), kiti – su visuomeninio gyvenimo tobulinimu (Sokratas, Platonas, Aristotelis).² Siekta ugdyti tobulesnį, harmoningesnį žmogų. Graikijoje buvo iškeltas harmoningo žmogaus ugdymo idealas, tiesos, gėrio, grožio vertybių ugdymas. Iš graikų mokėsi romėnai. Apskritai, pedagoginės minties raidoje galima konstatuoti, jog kiekvienoje epo-

choje vyravo vienos ar kitos ugdymo idėjos. Tai sietina su dominuojančiomis toje epochoje filosofinėmis idėjomis. Iš esmės jų pagrindu formavosi tradicinės ir netradicinės mokyklos.

Pedagoginės minties raida yra turtiniga ir verta atskirų studijų, tačiau nagrinėtina tematika norėtųsi atkreipti dėmesį tik į tam tikrus įvykius. Jau XVII a. čekų pedagogas J. A. Komenskis sukūrė pirmąją ugdymo sistemą (tiesa, sąvoka „pedagogika“ dar nebuvo vatojama, nes I. Kanto įvesta XVIII a.); pedagogikos is-

torijoje ženklus darbus paliko atskiro aptarimo vertos trys XVIII a. asmenybės – Ž. Ž. Ruso, I. Kantas, J. H. Pestalocis (Ž. Ž. Ruso sukūrė natūralaus ir laisvojo auklėjimo teoriją, I. Kantas – pedagoginę sistemą ir pagrindė pedagogiką kaip praktinį-empirinį mokslą, o J. H. Pestalocis, jų indėlio pedagogikos mokslui paveiktas, sukūrė pradinio mokymo teoriją ir metodiką, grįstą protinio lavinimo elementais), tačiau nagrinėjant pedagogines kryptis, dera atkreipti dėmesį į XIX a. pabaigą bei XX a. pradžią.

Šiuo laikotarpiu ypač išsiskaidė ugdymo mokslas. Jo šakas, Jovaišos³ teigimu, galima suskirstyti į tris požiūrius: filosofinį, psichologinį, religinį. Nesigilinant į šių krypčių niuansus bei nepateikiant žinomos edukologams abėcėlės, norisi atkreipti dėmesį į kai kuriuos pastebėjimus. Pvz., filosofinėje kryptyje skirtingos metodologijos tapo atspirties pozicijoms neotomistinei, pragmatinei, socialinei, egzistencinei, kultūros, sovietinei ir kt. pedagogikoms. Galima formuluoti išvadą, kad pedagoginei kryptiai ir jos šakai turi įtaką skirtingos filosofinės metodologijos. Atkreiptinas dėmesys ir į psichologinės krypties pedagogiką. Jų ištakos yra įvairios, pvz., biopsichinės pedagogikos ištakos glūdi žmogaus poreikiuose ir jų tenkinimo įgalinime kurti savo gyvenimą, veiksmo pedagogikos-psichologinių procesų refleksinėje prigimtyje. Tuo tarpu XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios Naujųjų mokyklų pedagogikos-psichologinėse idėjose (Ruso, Holo ir kt.). Galima pastebėti, kad šioje kryptyje pedagogikos šakos(-ų) vystymuisi įtakos turėjo skirtingos psichologinės teorijos ar

jų aspektas / aspektai, kurie tapo atitinkamų psichologijos krypties pedagogikos šakų vystymui(si) atskaita ir postūmiu. Kitos krypties – religinės – pedagogikos šakų vystymui(si) esminę įtaką turėjo atskirų religijų teologija ir filosofija. Taigi, šioje kryptyje minėti aspektai yra esminiai. Pažymėtina ir tai, jog kartais šioje kryptyje neapsiribojama vien religinio ugdymo sistema – kuriama pedagogikos sistema, apimanti įvairius religingo žmogaus ugdymo aspektus: dorovinių, protinių, fizinių, estetinių, integralų su religiniu ugdymu, pvz., Tarpukario Lietuvoje Stasio Šalkauskio⁴ sukurta *Pilnutinio ugdymo koncepcija*. Akivaizdu, kad XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje susiformavo įvairios pedagoginės kryptys bei jų šakos. Jų formavimuisi turėjo įtakos metodologinės prieigos – filosofinės, psichologinės, religinės ar tam tikri jų aspektai.

Ugdymo metodologiniai pagrindai pedagoginės minties raidoje vaidino ir tebevaidina pagrindinį vaidmenį – jie yra atramos taškai ugdymo pagrindimui ir ugdymo sistemos kūrimui. Turint omenyje, kad švietimo reforma yra procesas – nuolat vyksta visuminės ar dalinės reformos – ir tai, kad atskiros grupės vienaip ar kitaip išreiškia savo pedagogines idėjas, bei tai, kad Lietuvoje pasikeitė mokymo paradigma (pereinama nuo „mokymo“ prie „mokymosi“ paradigmos), aktualėja ir svarstymo apie ugdymą, kaip procesą, jo tikslus ir pan. svarba.

Edukacinės idėjos ir rekomendacijos šiandien Lietuvoje, kaip ir daugelyje Europos ir viso pasaulio šalių, žarste žarstomos. Jos turi gan didelę įtaką visuomenei renkantis ugdymo pagrindus ir

moralines vertybes, ugdymo nuostatas. Giluminės daugelio rekomendacijų išta- kos gali būti nežinomos ir dera jas iš- analizuoti, ieškant dermės su ugdymo metodologija. Tad verta švietimo refor- matoriams, pedagogams, bent jau ma- ŗtantčiam apie Lietuvos ateitį visuomenės daliai rimtai susimąstyti apie metodolo- ginius ugdymo pagrindus ir jų įgyven- dinimą praktikoje. Pasak H. Ozmon, S. Craver, „iš tiesų atrodo, jog pastovu- mas šiandien labai išsisknijęs, o kadan- gi šiuolaikinis ugdymas plaukia pasro- viui, tai dažnai liudija tikslo neturėji- mą“⁵. Minėti autoriai išvelgia, kad „pa- stangos tą problemą įveikti dažnai virsta chaotišku programų kratiniu ar paviršu- tiniškais ideologinių stovyklų barniais“⁶. Tuomet dažnai daugelis imasi praktinio pedagoginio darbo, atsisaukdami nuo filosofijos. Iš tiesų taip nėra, nes ugdy- tojas negali pabėgti nuo savo prigimties ir savo pasaulėžiūros. Be to, atsiranda pavojus, kad ugdytojas laikysis senų nuostatų ir veiks tomis pačiomis prie- monėmis (turiniu, technologijomis, for-

momis ir pan.), ar netgi pamirš, jog tu- rinio samprata išsiplėtė ir nebėra tapa- tinama vien su programa (ji sudaro mo- kinio patirtis, mokymo programos, mo- kymo ir mokymosi metodai bei ugdymo kontekstas, mokinių pažangos vertinimo būdai, mokymo ir mokymosi priemo- nės. Gali pamiršti ir tai, kad ugdymo tikslai yra esminis siekinys, pedagogo formuluojamas ugdymo metodologijos, vaiko savitumo pagrindu, o turinys, for- mos, metodai tėra tik priemonės ugdy- mo tikslų įgyvendinimui. Bet kuriuo at- veju nekreipti dėmesio švietimo refor- matoriams, ugdytojams (prigimtiesiems ir pašauktiesiems) į ugdymo metodolo- giją būtų didelė klaida, nes ignoruojant filosofinį požiūrį, jo formavimosi išta- kas, būtų atmetama svarbi mąstymo bei žinojimo dalis. Tai neabejotinai sietina ir su pačios ugdymo sistemos konstravi- mu, siekiant įgyvendinti ugdymo tiks- lus. Šis patebėjimas pagrindžiamas ir pedagoginės minties raidos analize – nauja ugdymo paradigma turi ir naują metodologinę prieigą.

ALTERNATYVIOS MOKYKLOS SAMPRATOS DISKUSINĖS ERDVĖS BRĖŽTIS

Švietimo sistema – viena iš viešosios erdvės dalių. Bent jau taip įprasta ma- nyti, nors gali būti ir kitų interpretaci- jų, pvz., įslaptintos mokyklos ir pan. Bet kuriuo atveju sąveika su viešąja erdve visgi liks – mokykla yra daugiau ar ma- žiau atvira socialinė sistema. Tačiau al- ternatyvios mokyklos kūrimas, kaip pa- aiškėjo iš pedagoginės minties išvalgų, yra gan sudėtinga dilema vien jau filo-

sofiniu požiūriu. Šiame kontekste kyla klausimas, kas yra *alternatyva*. Semanti- ka rodo, kad ji kildinama iš pranc. *alter- nat* ir lot. *alternus*, verčiamų „kaitalioju“⁷ ir aiškinama kaip būtinumas pasirinkti vieną iš dviejų galimybių, o *alternatyvus* kildinamas iš pranc. *alternatif* ir aiškina- mas kaip „pakaitinis, kaitaliojasis, lei- džiantis vieną iš dviejų galimybių“⁸. Kiek kitokį aiškinimo niuansą galimą

įžvelgti *Filosofijos žodyne*: „lot. *alter* – vienas iš iš dviejų – būtinumas pasirinkti vieną iš dviejų ar kelių viena kitą šalinančių galimybių“⁹.

Pasirinkimas vienos iš dviejų ar daugiau galimybių yra suprantamas, tačiau ar alternatyvios mokyklos apibrėžties atveju reikia akcentuoti vienos ar kitos galimybės šalinimą? Matyt, galima rinktis skirtingus žiūros laukus. Jei mokykla turi specialą paskirtį ir esminius išskirtinumus, ypač filosofinėje plotmėje, gali būti šalinanti galimybė. Juk savita ugdymo sistema, grindžiama tam tikra ugdymo filosofija, tarsi atmeta galimybę pasirinkti kitą. Ypač jei alternatyvos yra dimetriškos. Tačiau, jei mokykla yra skirtinga struktūra, ugdymo organizavimu ir pan., tai nebūtų šalinanti aplinkybė. Šis aiškinimas suponuoja mintį, kad alternatyvai visgi tapti viena kitą šalinančia galimybe reikia skirtingos ugdymo paradigmos.

Atskiros aptarties alternatyvos požiūriu reikalauja tradicinės ir netradicinės mokyklos samprata. Tradicinė mokykla tarsi būtų ta įprasta visuomenėje mokykla, kurioje vadovaujamasi apibrėžta ugdymo paradigma ir siekiama toje visuomenėje daugiau ar mažiau įprastu keliu suformuluotų ugdymo tikslų. Tuo tarpu netradicinės mokyklos sampratą dėl interpretacinių laukų sudėtingiau apibrėžti. Jos atskleidimui galima pasiremti *Netradicinių mokyklų koncepcija* (2001), kurioje gan išsamiai bandoma paaiškinti, kada mokykla laikytina netradicine. Teigiama, kad ji tokia laikytina, jei „veikla remiasi savita ugdymo sistema, kurios esminiai elementai – ugdymo tikslai, ugdymo filosofija

bei jų sąlygojamos kitos sistemos grandys – pasižymi specifiniais bruožais, kurių visuma apibrėžia mokyklą kaip savitą, vientisą sisteminių darinių, pedagoginiu požiūriu aiškiai išsiskiriantį tradicinių mokyklų sistemos fone“¹⁰. Ten pat pažymima, kad „netradicinę mokyklą nuo tradicinės paprastai skiria savita vertybinė orientacija, ugdymo tikslai, ugdymo filosofija, religinė orientacija, pedagoginis-psichologinis požiūris į vaiką, reikalavimai pedagogui, savitas ugdymo proceso organizavimas“ ir kita. Ir dar atkreipiamas dėmesys, kad savitą netradicinės mokyklos paskirtį lemia specifiniai tėvų, vietos bendruomenės, visuomenės poreikiai. Iš pateiktų minčių dar keblu konstatuoti, kas yra tradicinė ar netradicinė mokykla – tarp jų brėžiama atskirtis iš esmės neįvardinus nei tradicinės, nei netradicinės mokyklos apibrėžčių. Visgi kai kurie skiriamieji kriterijai aiškėja – savita ugdymo filosofija ar religinė pasaulėžiūra tampa kaip esminis. Šio kriterijaus pagrindu konstruojama ugdymo sistema, pajėgi realizuoti ugdymo tikslus, atliepiančius ir tėvų, globėjų, rūpintojų, bendruomenės, visuomenės poreikius. Tiksliau, įvertinant šiuos poreikius, pasirenkama ugdymo sistema arba atvirksčiai – mokykla deklaruoja savo misiją, filosofiją ir pan. ir instituciją gali pasirinkti klientai.

Jau pats savitumas dėl skirtingos ugdymo filosofijos ar religinės pasaulėžiūros suponuoja mintį, kad tai bus alternatyvi tradicinei mokyklai institucija. Tačiau iškyla abejonių dėl teorinės ir realizacinės plotmės ir jų tarpuavio sąsajų, pvz., dėl specifinės ugdymo sistemos ir jos įgyvendinimo Lietuvoje. *Netradici-*

nių mokyklų koncepcijoje pabrėžiama, kad ji „negali besąlygiškai remtis pasaulėžiūrinę reikšmę turinčiomis žiniomis (gamtos mokslų, antropologijos, pedagogikos ir kt.), jei jos prieštarauja mokslo pasiekimams“¹¹. Taigi atsiranda ribos netradicinių mokyklų kaip alternatyvų tradicinei mokyklai kūrimui. Viena vertus, tai sveikintina – visuomenė turi atsirinkti toleruotinas ir netoleruotinas ugdymo idėjas. Kita vertus, koncepcijoje nedviprasmiškai sudėti akcentai suponuoja mintį, kad Lietuvoje galima kurti tik tam tikrų netradicinių mokyklų variantus ir tai neaišku, ar kaip koreliuojančius su jų pamatinėmis idėjomis ir ugdymo sistemomis. Juk laikomasi tų pačių įstatymų, pasiekimų vertinimų ir t.t. Suprantama, čia neturima omenyje, kad nereikia laikyti abitūros egzaminų ar pan. Apskritai, reikalinga gilesnė studija apie netradicinių mokyklų funkcionavimą Lietuvoje, atsakant į esminį klausimą: ar iš tiesų jos realizuoja pamatinius tai netradicinei mokyklai filosofinėje plotmėje deleguotus siekius ir išieties pozicijas? Pvz., koks Valdorfo mokyklos santykis su antroposofija ir t.t. Alternatyvumo sampratos lauko brėžtyje pakanka ir teoriškai išvardintų jos skirtingumo požymių, kad galima būtų priskirti alternatyvai Lietuvoje – specifinė ugdymo filosofija, vertybės, ugdymo sistemos elementai, savitas ugdymo proceso organizavimas, tėvų (globėjų, rūpintojų) bendruomenės, visuomenės poreikių atliepimas.

Kyla klausimas, ar bus alternatyvi mokykla, jei nebus savitos ugdymo filosofijos ar religinės pasaulėžiūros? Gali

juk būti atitinkamas pedagoginis-psichologinis požiūris į vaiką, specifiniai siekiniai, savitas ugdymo proceso organizavimas ir pan. Tai yra ne ugdymo filosofinė prieiga (turima omenyje ne savita, o tradicinė ugdymo filosofijos metodologinė prieiga).

Pavyzdžiui, *Netradicinių mokyklų koncepcijoje* (2001) jaunimo mokykla priskirta prie alternatyvių mokyklų: „Nepriklausomybės atkūrimas, atvėręs vartus demokratinių procesų sklaidai krašte, vykdoma švietimo reforma sudarė sąlygas Lietuvoje kurtis netradicinės pedagogikos (M. Montesori, R. Štainerio, Š. Suzuki ir kt.) principais grindžiamoms ikimokyklinio ugdymo įstaigoms. Šios institucijos, kaip ir bemaž tuo pačiu metu atsiradusios jaunimo mokyklos, pasižymi savitais ugdymo bruožais, suteikiančiais pagrindą laikyti jas ugdymo institucijomis, alternatyviomis tradicinėms švietimo įstaigoms“¹². Tačiau jaunimo mokyklų koncepcija negrindžiama skirtinga metodologine- filosofine prieiga nei kitos bendrojo lavinimo mokyklos, tik suformuluotas savitas mokyklos tikslas – „padėti mokymosi motyvų stokojantiems paaugliams ir jaunuoliams ugdytis, sudaryti sąlygas jų optimaliai saviaktualizacijai, produktyviai bei socialiai prasmingai saviraiškai“¹³. Ten pat nurodyti ir jos pagrindiniai uždaviniai:

- pažinti save: suvokti savo poreikius, interesus, gebėjimus, mokyti spęsti asmenines problemas;
- ugdyti pasitikėjimą savimi, poreikį savikūrai, optimaliai savęs realizacijai, atsparumą neigiamai socialinei įtakai;

- ugdyti mokymosi motyvaciją. Skatinti poreikį įgyti bent pagrindinį bendrojo lavinimo mokyklos teikiamą išsilavinimą;
- įvairia praktine, teorine veikla, atitinkančia pozityvius moksleivių poreikius, interesus, gebėjimus, turtinti savo asmeninę patirtį, padėti pasirengti toliau mokytis, kultūriniam bei socialiniam gyvenimui.

(Konceptijoje nurodoma ir galimybė formuluoti specifinius uždavinius, atsižvelgiant į atitinkamas sąlygas.)

Jaunimo mokyklų koncepcijoje ypatingas dėmesys skiriamas ugdymo proceso organizavimui, turiniui ir t.t. Iš esmės ta pati tendencija išlieka ir 2005 metų atnaujintoje *Jaunimo mokyklų koncepcijoje*. Esminis pakitimas – nurodomi penki jų variantai, skirti įvairesnėms tikslinėms grupėms.

Nusakant jaunimo mokyklos kaip alternatyvos tradicinei mokyklai bruožus, dera atkreipti dėmesį į ugdymo turinį. Jį sudaro bendrojo lavinimo, papildomo ugdymo, ikiprofesinio rengimo dalys. Jų santykis skirtingas. Bet visada bendrasis lavinimas orientuotas į bendrojo lavinimo atitinkamos klasės standartus. Skiriasi ugdymo organizavimas – beveik per pusę mažesnis mokinių skaičius klasėse nei tradicinėje, galimos išlyginamosios klasės, ieškoma metodų ar jų taikymo būdų, padedančių atsiskleisti vaiko galioms ir nukreipti į socialiai prasmingą veiklą.

Alternatyvios mokyklos sampratos erdvėje ypatingo dėmesio vertos 2007 metų parengtos *Alternatyvaus ugdymo švietimo sistemoje gairės*, kurių paskirtis – numatyti alternatyvaus ugdymo švieti-

mo sistemoje tikslus ir uždavinius, jų įgyvendinimo kryptis, apibrėžti numatomus rezultatus. Jose nedviprasmiškai suformuluojama alternatyvaus ugdymo samprata: „Alternatyvus ugdymas – tradicinio ugdymo kryptis, atitinkanti bendruosius ugdymo tikslus, turinti savitą turinį, formas, metodus ir kontekstą, ugdymo turinio įgyvendinimą, atliepanti mokinio galias ir jo mokymosi patirtį“¹⁴. Apibrėžime akcentuojamas tradicinis ugdymas ir tai suprantama, nes šiose gairėse nekalbama apie ugdymo filosofijos skirtingumą, o akcentuojamas ugdymo turinio organizavimo savitumas. Be to, *Netradicinių mokyklų koncepcijoje* (2001) bandyta atskleisti takoskyra tarp tradicinių ir netradicinių mokyklų jau paryškino jų esminius skirtumus, tačiau paliko ir neaiškumų, pvz., kodėl jaunimo mokyklos priskirtos netradicinėms, nors savo ugdomosios veiklos negrindžia skirtinga ugdymo filosofija, o tik specifine ugdymo sistema ir pedagoginiu-psichologiniu požiūriu. Suprantama, joje pasireiškia imanentiniai ugdymo proceso dėsningumai, nes pedagoginės sąveikos metu ieškoma savitų ugdymo sistemos dermių tarp ugdymo tikslų, veikėjų (ugdytojo, ugdytinių), turinio, metodų, formų, būdų. Ypač projektuojamas sąryšingumas tarp organizacijos veiklos ir ugdymo proceso, pvz., rašytinių ir nerašytinių normų, taisyklių laikymosi, vertybių ir jų pagrindu besiformuojančių nuostatų ir požiūrių ugdymo(si) ir pan. Gal tai gali suponuoti mintį apie skirtingą mokyklos filosofiją, bet tai nėra ugdymo filosofijos analogas – ji tarsi konstitucija, kuria grindžiama mokyklos veikla.

Kaip jau buvo ne kartą pabrėžta, ne-tradicinę mokyklą nuo tradicinės pa-prastai skiria savita vertybinė orientacija (ugdymo filosofija ar religinė pasaulė-žiūra), iš to išplaukiantys ugdymo tiks-lai, pedagoginis psichologinis požiūris į vaiką, reikalavimai pedagogui, savitas ugdymo proceso organizavimas (ugdy-mo programos, ugdymo proceso orga-nizavimo būdai, ugdymo planai ir me-todai, ugdomoji veikla ir aplinka, verti-nimo sistema), mokyklos struktūra bei valdymas ir kt. Tad jaunimo mokykla neturėtų būti priskirta netradicinei mo-kyklai, nors alternatyvia mokykla tradi-cinėje ugdymo kryptyje gali būti vadi-nama. Esminis skirtumas – jog alterna-tyvioje tradicinio ugdymo kryptyje ne-akcentuojama kitokia nei tradicinėje mo-kykloje ugdymo filosofija ar religinės pasaulėžiūros orientacija. Joje orientuo-jamasi į ugdymo turinio realizavimo specifiškumą, mokyklos – ugdymo pla-ną, mokymosi laiką, mobilių grupių su-darymą, ugdymo turinio dalių bendro-jo lavinimo, papildomo ugdymo, ikipro-fesinio mokymo – santykį ir inte-gralumą ir kita.¹⁵

Apibendrinant būtų galima pasaky-ti, kad Lietuvoje alternatyvia mokykla turėtų būti suprantamos ir netradici-nėms mokykloms priklausančios mo-kyklos, kurios iš esmės savo veiklą grin-džia arba bando grįsti skirtinga nei tra-dicinės mokyklos ugdymo filosofija ar religine pasaulėžiūra ir ja remiantis kon-struojama ugdymo sistema, paliekant tuos pačius ugdymo siekinius (pasieki-mų prasme, pvz., bendrojo lavinimo standartus). Taip pat alternatyviai mo-

kyklai priskirtinos mokyklos, ugdymo procesą savitai organizuojančios ne skir-tingos ugdymo filosofijos ar religinės pasaulėžiūros pagrindu. Tai būtų saviti ugdymo sistemos elementai:

- specifiniai ugdymo tikslai;
- netradicinės mokyklos tikslinės gru-pės ugdytiniai;
- pedagogai, kuriems reikalingos skir-tingos nei tradicinėje mokykloje kompetencijos;
- ugdymo turinys, integruojantis mo-kinio patirtį, mokymo programas, mokymo ir mokymosi metodus bei ugdymo kontekstą, mokinių pažan-gos vertinimo būdus, mokymo ir mokymosi priemonės;
- ugdymo formos;
- metodai.

Pagrindinių požymių, apibrėžiančių alternatyvią mokyklą nūdienos Lietuvos kontekste, visuma tarsi ir išvardinta, ta-čiau žvelgiant į ateitį dera galvoti ir apie mokyklos kaitą.

Žvelgiant į švietimą ateičiai, dera įvertinti ugdymo paradigmos kaitą ben-drojo lavinimo mokykloje (ugdymo pa-radigmomis vadinama atsakymų į pa-grindinius ugdymo filosofijos klausim-us.¹⁶ Įvertinant tai, kad Lietuvos mo-kykla visą XX a. vadovavosi klasikine ugdymo paradigma, kurios esmė – vi-suomenės apibendrintos patirties pertei-kimas ugdytiniais, o kita – laisvojo ug-dymo paradigma – grindžiama vaiko prigimtinių galių sklaida, B. Bitino teigi-mu, „giliau neįleido šaknų tarpukario Lietuvoje, sovietiniais metais iš principo negalėjo būti pripažinta, tuo tarpu Vaka-rų šalyse ši paradigma vis įgyja stipres-

nes pozicijas ir Lietuvoje ji yra įgyvendinimo vingrybėse, nors ir deklaruojama reformos dokumentuose (*Lietuvos švietimo koncepcija*, 1992, *Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas*, 1991 ir kt.), bet pedagoginis konservatizmas ir toliau vyrauja, kyla abejonių dėl ugdymo paradigmos kaitos¹⁷. Tiesa, akylesnė išvalga leidžia teigti, kad visgi esminiai pokyčiai paradigmos kaitoje ikimokyklinėse ir pradinėse institucijose pasireiškia daugiau, bet pagrindinėje ir vidurinėje mokykloje tebevyrauja akademiškumas. Šio reiškinio priežastys įvairios (matyt, viena esminių – pedagogų mentalinis modelis, ugdymo tradicijų išsisknijimas ir pan.), tačiau linkmės ir slinktys jau išvelgiamos – ugdymo tikslai pradedami formuluoti, įvertinant vaiko kaip asmenybės fenomeną, atsiranda vis daugiau alternatyvių tradicinei mokyklai institucijų, kurių centre ugdytinis. Tačiau šiandien dar neaišku, koks pasirinktas Lietuvoje paradigmos kaitos būdas. Susidaro išpūdis, kad neretai žaidžiami „simuliaciniai žaidimai“, t.y. tarsi ši paradigma bendrojo lavinimo mokykloje būtų jau įsitvirtinusi. Tokiu atveju gali būti keičiami ugdymo sistemos elementai, ne visada grindžiami ugdymo paradigmos pamatiniais dalykais, o ir jų įgyvendinime pasirenkami tinkami metodai, technologijos ir t.t. Taigi, tada atsiranda didelė tikimybė nuokrypai nuo suformuluotų ugdymo siekinių. Atsiranda tarsi atvirkštinis kreivųjų veidrodžių efektas – veidrodyje pateikiamas vaizdas, kuris prikišamas prie reiškinio, ir teigiama, kad reiškinys toks ir yra.

Alternatyvių mokyklų formavimuisi reikšminga ugdymo paradigmos kaita.

Tikėtina, jog kuriamos alternatyvios mokyklos, orientuojantis į laisvojo ugdymo paradigmą, ilgainiui gali tapti ne tik tradicinės mokyklos kaitos laisvojo ugdymo paradigmos link agentais, bet kai kurios jų gali virsti tradicinėmis mokyklomis, jų modeliu, o esamos tradicinės mokyklos tapti rudimentu (lot. *rudimentum* – užuomazga, pradinė pakopa),¹⁸ šiuo atveju – išnykusio arba nykstančio reiškinio liekanos (autorės pastaba). Bet kuriuo atveju dera įvertinti XXI a. galimas ugdymo linkmes ir slinktis. Pvz., jau nuo XIX a. Pitmano įstaigoje surengtų stenografavimo kursų, kurių medžiaga buvo siunčiama paštu, nuotolinis mokymas išgali kaip alternatyva tradiciniam mokymui.¹⁹ Jei tradicinis mokymas, organizuojamas mokymo centre, paprastai vyksta nustatytu laiku, fizinėje erdvėje, t.y. susijęs su laiku ir vieta, tai nuotolinis apibrėžiamas kaip bet koks mokymas(is), kai mokymo paslaugas dažniausia valdo pats besimokantis asmuo, o paslaugos teikėjas jam suteikia pagalbą, paramą (ten pat). Įvertinant tai, kad žinių informacinėje visuomenėje nuotolinis mokymas(is) vis daugiau išgali ir jo pagrindiniai elementai (lankstumas, savarankiškas mokymasis ir parama mokymuisi) yra priimtini ir galintys tarpti švietimo paslaugų terpėje. Ypač tam pasitarnauja nuotolinio mokymo(si) pagrindas – mokymosi atvirumas, galimybė mokinį ir mokytoją išlaisvinti erdvėje, laike, kas sudaro pagrindą naujai mokymosi linkmei, kurioje besimokantysis gali pasirinkti individualesnį mokymąsi ar studijas, o mokytojas jam tampa patarėju, metodiniu vadovu,

mokymos(si) ar studijų turinys orientuotas į besimokantįjį ir pan.

Tai linkmei formuojasi palanki terpė tapti slinktimi nuo tradicinio į nuotolinį mokymą(si) bendrojo lavinimo mokykloje: rengiamasi moduliniam mokymui, nuo profiliavimo judama individualizavimo link, kompiuterizuojamos švietimo institucijos, rengiamos programos nuotoliniam mokymui ir taip toliau. Šie pastebėjimai leidžia *a priori* teigti, kad ateityje turėtų kisti švietimo paslaugų pobūdis ir mokyklų statusas, struktūra, funkcijos ir pan., nes formuojasi XXI a. būdingos tinklinės struktūros, kurios, sujungusios savo vidinius ir išorinius bendradarbiaujančius tinklus, gali įgyti sinerginį efektą.²⁰

Šie ar kiti XXI a. linkmių ar slinkčių pastebėjimai skatina visuomenę ir atskiras jos grupes mąstyti apie švietimą ateičiai, kurios kontūrų brėžtyje neišvenigiami didesni ar mažesni įtampos laukai tarp tradicinių ir alternatyvių mokyklų, kurioje erdvėje (tradicinių ar netradicinių mokyklų) jos beįsikurtų. Alternatyvių mokyklų atsiradimas dar daugiau išryškina imperatyvą – ugdymo paradigmos išgryninimą ir jos kaitos būdo optimalų modeliavimą, nes, švietimą suprantant kaip vieną iš kultūros vadybos instrumentų, akivaizdu, kad jis, klaidžiodamas keliais ir klystkeliais, nėra pakankamai pajėgus atliepti ne tik nūdienos, bet ir perspektyvos – modernios visuomenės plėtros poreikius ir lūkesčius.

IŠVADOS

1. Pedagoginės minties raidoje alternatyvios mokyklos kūrimas nėra naujas reiškinys. Jo kilties priežastys siejamos su įtampos laukais, kylančiais mokyklos teikiamų paslaugų, jų kokybės ir ugdymo rezultatų triados bei jos sąveikos su asmenų ar visuomenės, jos grupių lūkesčių, interesų erdvėje.
2. Alternatyvos erdvė, grindžiama metodologine prieiga, modeliuojama pagal tradicinės mokyklos ugdymo problemų ar sunkumų įveiką; priežastis, dėl kurių kilo mokyklos veiklos krizė; alternatyvias išvalgas ir / ar žiūros lauką. Skirtinga ugdymo filosofijos ar religinės pasaulėžiūros metodologija suponuoja projekciją į
- netradicinės ar tradicinės mokyklos plotmę.
3. Alternatyvios mokyklos apibrėžties nėra vienintelio požymio. Vienas esminių – metodologinė prieiga, brėžianti samprotavimo erdvę tradicinės ir netradicinės mokyklos alternatyvos modeliavimui.
4. Mokyklos savastį ir jos vietą tradicinėje ar netradicinėje mokyklos sampratos erdvėje gali apibrėžti suprojektuota alternatyvios mokyklos požymių visuma: filosofinė ar religinės pasaulėžiūros metodologinė prieiga, ugdymo sistema ir jos elementai, ugdymo organizavimo, mokyklos veiklos savitumai, įgyjantys vienokią ar kitokią raišką mokinių ugdyme.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Leonas Jovaiša. *Edukologijos įvadas*. – Kaunas: Technologija, 1993, p. 17.
- ² Ten pat.
- ³ Ten pat, p. 24.
- ⁴ Stasys Šalkauskis. *Pedagoginiai raštai*. – Kaunas: Šviesa, 1991, p. 281–283.
- ⁵ Howard Ozmon, Samuel M. Craver. *Filosofiniai ugdymo pagrindai*. – Vilnius: Leidybos centras, 1996, p. 13.
- ⁶ Ten pat.
- ⁷ *Tarptautinių žodžių žodynas*. – Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985, p. 25.
- ⁸ Ten pat.
- ⁹ *Filosofijos žodynas*. – Vilnius: Mintis, 1975, p. 13.
- ¹⁰ Netradicinių mokyklų koncepcija // *LRŠMM Informacinis leidinys*, 2001, Nr. 17 (132), p. 18.
- ¹¹ Ten pat, p. 19.
- ¹² Ten pat, p. 18.
- ¹³ Jaunimo mokyklų koncepcija // *LRKŠM Informacinis biuletenis*, 1993, Nr. 5–7 (21–29), p. 3.
- ¹⁴ Alternatyvaus ugdymo švietimo sistemoje gairės // *LRŠMM projektas*, 2007, p. 1.
- ¹⁵ Žr. ten pat.
- ¹⁶ Bronislovas Bitinas. *Ugdymo filosofija*. – Vilnius: Enciklopedija, 2000, p. 46.
- ¹⁷ Ten pat, p. 47.
- ¹⁸ *Tarptautinių žodžių žodynas*. – Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985, p. 432.
- ¹⁹ Danguolė Rutkauskienė, Aleksandras Targamadžė ir kiti. *Nuotolinio mokymosi dėstytojo vadovas*. – Kaunas: Technologija, p. 12.
- ²⁰ Žr. Vilija Targamadžė, Angelė Kaušylienė. *Mokyklų tinklo, siekiančio edukacinio stimuliacinio, kūrimas: metodologinis aspektas*. – Kaunas: Judex, 2002.
- ²¹ *Aukštosios mokyklos dėstytojų pedagoginių kompetencijų bei gebėjimo taikyti šiuolaikines studijų technologijas tobulinimas*. Sud. Marija Barkauskaitė, Vida Gudžinskienė. – Vilnius: VPU, 2007.
- ²² Tiriamojo darbo *Nesėkmingo mokymosi mastai ir priežastys* ataskaita. Ataskaitą rengė Marija Barkauskaitė, Romanas Vasiliauskas ir kiti. – Vilnius, 2003. http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/NMMP_ataskaita.doc
- ²³ *Jaunimo mokyklų koncepcija* (2005). <http://jaunmok.ipc.lt/doc/JM%20koncepcija.doc>
- ²⁴ *Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas // Valstybės žinios*, 1991, Nr. 23–593.
- ²⁵ *Lietuvos švietimo koncepcija*. – Vilnius: Leidybos centras, 1992.
- ²⁶ Violeta Rimkevičienė, Vilija Targamadžė ir kiti. *Jaunimo mokyklų veiksmingumo tyrimas* (2005). http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/ATASKAITA%20-%20JM%20VEIKSMINGUMAS_2006_01_23.doc
- ²⁷ Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatos. Patvirtinta LR Seimo 2003, liepos 4 d. nutarimu. Nr. IX-1700.